

LITTERATUR

Claudia Währisch-Oblau & Henning Wroggemann (reds.), *Witchcraft, Demons and Deliverance. A Global Conversation on an Intercultural Challenge*. Zürich: LIT Verlag, 2015. 324 sid.

I svensk teologi ser det oftast suspekt ut att syssla med frågor kring demonologi, häxeri och andeutdrivande. I denna kontext anses de representera vidskepelse, icke-vetenskaplig världsbild och kristendomstolkning som gått vilse. Samtidigt blir den som forskar om någon teologi lätt förknippad med de åsikterna hen forskar om. Det är alltså knappast överraskande att denna frågeställning inom akademisk teologi oftast hamnat helt och hållet i skuggan av annan forskning. Och ändå kan Jesus betraktas som en exorcist och helare – och det finns fortfarande många även i svenska kyrkor som menar att de bygger sina teologier på bibliska grunder. Den teologiska diskussionen om ämnet har lämnats helt och hållet åt sådana karismatiska predikanter som sällan har någon trovärdighet utanför sina trossamfund. När samhällsvetare behandlar dessa frågor, då brukar man förbise människornas tro och dess innehåll och fokusera istället på sociala och psykologiska tolkningar av fenomenet. Och ändå är det frågan om trosuppfattningar som hör till vardagen för miljarderna människor, kristna såväl som icke-kristna. Även i Sverige blir frågan aktuell då och då, såsom i Borås för ett par år sedan då två barn utsattes för våldsam andeutdrivning. Man kan alltså konstatera att denna frågeställning är sådan som man inte får lämna endast åt dem som är direkt involverade, inte heller är det etiskt att ignorera ämnet inom akademisk forskning.

Denna bok bygger på presentationer och dokument som producerats av United Evangelical Mission (UEM, Wuppertal, Tyskland) om häxeri, demoner och andeutdrivning. Arbetet inleddes då UEMs partnerkyrkor från globala södern ("Global South") framhöll behovet av att behandla frågan. De gamla missionärsattityder som bedömde tron på häxeri och demoner som vidskepelse fungerade inte i praktiken, och kyrkomedlemmarna sökte hjälp från andra håll såsom pingst/karismatiska predikanter och traditionella helare. Många partnerkyrkor ansåg sig vara tvungna att reagera. Processen involverade internationella konsultationer, studier inom kyrkor och, i den kamerunska evangeliska kyrkans fall, också produktion av ett styrdokument och policy gällande helbrägdagörelse och andeutdrivning. Detta är förmodligen det första dokumentet av denna karaktär i någon av de större protestantiska kyrkorna.

Bokens titel lovar en global diskussion, och global är den. UEM är ett samarbetsnätverk av kyrkor av olika protestantiska traditioner världen över. Som sådan har den kunnat samla ihop många intresserade kyrkoledare, teologer och akademiker. Det som är positivt gällande skaran som bidragit är att den inte begränsas till protestantism utan det bland författarna finns även några katoliker och icke-religiösa samhällsvetare. Frågeställningen och processen är begränsad till kristendom där

västerländska sekulära samhällsvetare går lätt in i den kategorin på global skala. Bland författare finns det dock inga representanter för andra sammanhang än sekulärt västerländska och kristna.

Den sista delen av titeln, "intercultural challenge" är någorlunda mer problematisk. Nämligen, när författarna kommer från så pass olika konfessionella bakgrunder är det föga överraskande att de ser olika på utmaningen. För några av dem som är involverade i andeutdrivning är det häxeri och onda andar som är utmaningen medan för andra är det snarare alla de ick-eönskvärda konsekvenserna av andeutdrivning, såsom häxjakt inklusive lynchning av människor misstänkta för häxeri, våldsamma exorcismförsök som orsakar fysiska såväl som psykiska skador samt ostracism av misstänkta häxor (tydlig i s.k. "häxbarn" som har kastats ur sina familjer och lever på flera afrikanska storsläders gator) som är den svåraste utmaningen. För andra åter kan utmaningen vara själva den icke-vetenskapliga världsbilden som dessa trosformer bygger på. Slutligen, en utmaning för dem som är involverade i en sådan global process är de oundvikliga skillnaderna i trovärdighetsmönster (s.k. "plausibility patterns"). Det som är normalt och trovärdigt i en kultur kan vara löjligt och icke-trovärdigt i en annan. En annan dimension av interkulturalitet är det faktum att demonologier rör sig över kulturella gränser och blandar ihop sig med lokala betraktelsesätt. Då och då uppstår även en "pizza-effekt" när icke-västerländska lokalandar (territorial spirits) absorberas i amerikansk evangelikal/karismatisk teologi och importeras tillbaka till sina ursprungskulturer (i likhet med om amerikansk panpizza skulle säljas i Italien). Alltså, innebörden i begreppet "interkulturell utmaning" i rubriken förblir öppen för drastiskt olika tolkningar.

Utgångspunkten för UEM-processen var ett erkännande av olikheter mellan parterna och medvetenheten om att resultatet inte kan bli univokalt i den meningen att alla skulle kunna i slutändan underteckna *en* tolkning av dessa fenomen. Därför opererade man i processen genom epistemologisk pluralism eller metodologisk agnosticism (istället för den mycket mer vanliga metodologiska ateismen). Det betyder att ingen deltagare fick förlöjliga den andres åsikter eller beskriva den andres världsbild som felaktig. En särskilt intressant grupp bland författarna är de som är aktiva i andeutdrivning utan att själva tro på sådant eller som har en ambivalent attityd mot det hela. Deras position är ytterst intressant då de varken är helt skeptiska/likgiltiga eller alltigenom troende. De befinner sig samtidigt innerst inne i själva aktiviteten men kan betrakta den med en viss kritik.

Boken utgör ett smörgåsbord. Det finns sådana kapitel som är helt i linje med tidigare samhällsvetenskaplig forskning och det finns sådana som är mer eller mindre avvikande, såsom publikationer av teologer och prakti-

serande individer som tror på andeutdrivning och helbräddagörelse. Ingen av dessa kan komma med något helt nytt. Däremot är de praktiserande andeutdrivarnas mer ambivalenta attityder mot själva världsbilden mycket intressanta. Det är sällan att man får möjlighet att höra sådana röster.

Som förväntat finns här en stor variation gällande stil, innehåll och akademisk nivå. Vissa av artiklarna är av intresse för en akademisk läsare endast som exempel på olika sätt att tro på onda andar och häxeri medan andra innehåller även akademisk argumentation. Boken fungerar dock som en resurs med många referenser till tidigare forskning (i de mer akademiska kapitlen) och case-studies (som brukar vara mest levande i de mindre akademiska kapitlen). Boken skulle ha behövt mer av redigering när det gäller både språk och referenser.

Den här bokens styrka ligger emellertid någon annanstans än i akribi. Dess största bidrag till teologisk debatt är att den introducerar frågeställningen i protestantisk mainline-teologi. Oavsett teologens/forskarens egen inställning till demonologi, häxeri och andeutdrivning, är det nödvändigt att dessa fenomen behandlas därför att de utgör en verklighet för största delen av mänskligheten.

Mika Vähäkangas,
Professor, Lund

Arthur Melzer, *Philosophy Between the Lines. The Lost History of Esoteric Writing*. Chicago: Univ. of Chicago Press, 2014. 453 sid.

Menade vår filosofihistorias giganter verkligen det de skrev? Den amerikanske politiske filosofen Arthur Melzers *Philosophy Between the Lines* handlar om den plötsliga och till synes svårförklarliga förlusten av vad författaren kallar för ”esoteriskt skrivande” inom modern västerländsk idétradition. Denna retoriska teknik, som enligt Melzer fallit i nära nog total glömska under de senaste tvåhundra åren, kännetecknas av användandet av ett explicit (yttre, exoteriskt) budskap till att i löndom kommunicera ett eller flera implicita (inre, esoteriska) budskap till den initierade läsaren, så att säga mellan raderna. Melzers huvudärende är att slå fast att denna teknik historiskt sett har varit långt mer utbredd än vi hittills varit medvetna om – en demonstration som i nästa led ofrånkomligen motiverar något slags revision av vår filosofihistoria.

Bokens första del, av totalt tre, inleds med de övergripande bevisen för förekomsten av esoteriskt filosofiskrivande (kapitel 1-2), en beskrivning av dess politiska karaktär mot bakgrund av filosofins normkritiska natur (kapitel 3) samt en undersökning av vår tids olika motståndsytringar ifråga om esoterism (kapitel fyra). Bokens andra del tecknar sedan en historiskt och samhällsfilosofiskt lagd översikt över det esoteriska skrivandets fyra underkategorier, vilka tillägnas kapitel 5

till 8: defensiv esoterism, som syftar till att skydda författaren från personlig förföljelse för sina filosofiska idéers skull, beskyddande esoterism, som istället skyddar det omgivande samhället från radikala och möjligen farliga idéer, pedagogisk esoterism, som är ett verktyg för filosofisk kommunikation, samt politisk esoterism, som tvärtom den skyddande esoterismen avser just politisk förändring. Bokens tredje och avslutande del är ett slags framåtblickande bokslut över det framkomna materialet. Kapitel 9 avser praktiska implikationer, och utgör således en liten nybörjarhandbok i esoteriskt läsande, medan det avslutande kapitel 10 är en teoretisk uppgörelse, grundad på verkligheten av esoteriskt skrivande, med vad författaren kallar för ”historicism” (och då menar det mänskliga förnuftets förmenta överdeterminering till följd av diverse processer och kontexter i grunden hänförliga till vår plats i historien, såsom till exempel kroppslighet, kön, klass, temporalitet, kultur, socialisering och så vidare).

Den historieskrivning Melzer torgför rymmer ett flertal iögonfallande element. Dock råder ingen tvekan om att hans grundpoäng står relativt säker; han klargör att det finns en förlorad historia om esoteriskt filosofiskrivande i vår idétradition. Hur mycket som därmed är sagt är emellertid en mer öppen fråga. Det framgår för det första av Merzels egna källcitat, att när esoteriskt filosofiskrivande omnämns av tänkare före och under det moderna genombrottet avser de – åtminstone om man ser till det explicita – långt ifrån alltid sina egna författarskap. (Omnämmande är dessutom inte detsamma som förekomst, var sig det gäller egna texter eller andras.) Merzel använder för det andra en medvetet generös definition av esoteriskt filosofiskrivande, för att kunna tala så generellt som möjligt om fenomenet och fånga det i hela dess bredd. Denna ansats fungerar väl på det sakliga planet, men ställer som vi ska se till med obalanser när det gäller bokens mer kulturkritiska avsnitt, vilka placerar den kunskapsyn som esoterismen enligt Merzel står för jämte den kunskapsyn som den nutida västvärlden premierar och understöder. Den senares blindhet för den förra och dess yttringar tillhandahåller, enligt Merzel, ”ett unikt fönster till vår själ” (s. 101).

Hur ser då vår själ ut? I korthet anser Merzel att det moderna tänkandets mest utmärkande drag består i viljan till harmonisering mellan filosofisk teori och mänsklig, samhällelig praxis, medan det förmoderna tänkandet tvärtom utmärks av en respekt för den inneboende spänningen mellan dem och en strävan att skydda de två från varandra – inte minst just genom esoteriskt filosofiskrivande (*passim*, men särskilt s. 69-93, 325-366). Den framstegsföreställning som vidhäftar det moderna tänkandets harmoniseringsambition, och som regelmässigt tillskrivs upplysningsrationalismen, omfattas således enligt Merzel även av den senares likaledes moderna kritiker: romanticism och historicism (s. 354). Grälet mellan upplysningsrationalismen och dess kritiker rör alltså enligt Merzel inte det